

oker sortuak. Orretan ari da beti Orixo ere. Unamuno ere ortan zalea zan eta esaten zuen filatelia itza zorakeria bat zala, baiña ala ere sustrai aundia du. Dana da neurrizko gauza. Itz auek bearritzanak sartzen ditu.

San Martin-ek Eibar-en seiñalea zer dan adierazten du.

Mitxelena: Nik len Querexeta jaunak esan duanaz gauza bat esan nai nuke eta Altube jaunak ere ori bera aitatu du. Orain bi iztegi ari dira egiten. Bat Aita Mugica eta bestea ni ari nai-zena, Azkuena jakiña. Baiña ez bata ta ez bestea eztira guk auzi ontan bear ditugunak. Aita Mugica-na da, noski, erdal-euskal iztegia. Beraz iztegi orrek erakutsiko digu nola itzuli bear genituzkean erdal-itzak. Baiña ez zein diren euskal-itzak, okerbidez bai-zik. Eta Azkue-ren iztegia, danak dakizutenez ezta bilduma bat besterik. Bertan sartzen dira alde guztietaakoak, zarrak, berriak, eskubikoak eta ezkerrekoak. Orrek eztu esan nai an agertzen diran itz guztiak merezimentu berdiñak dituztenik, gaur denak berdin erabili bear genituzkeanik. Ezta normativua.

Beraz, ortaz gaifiera, Altube jaunak ondo esan duen bezela bear genduke Euskaltzaindiaren iztegi bat euskeraz azaldua. Ortarako len esan duen bezela oīñarrietan bat etorri bear genduke. Ni bildur naiz gaur bertan iztegi ori ezin izango litzakeala egin bi gauzagatik. Batetik lan gaitza ta nekagarria dalako, ta luzarokoa, eta bigarren nik eztut uste Euskaltzaindian bertan ere bat etorriko giñakeanik beti. Nik ala uste dut. Baiña nolanai ere oīñarriak beintzat piska bat aizatuko baldin bagenitu emen, naiz ez denak bat etorri, uste dut gauza aundia aurreratuko gendukeala.

Irigaray jaunak lan bat bialdu du:

LIZARRAGA ELKANO'KOA

3150.-

Irigoyen adiskideak otoizten dit zerbait presta dezadan, biltzar gogoangarri oketako. Bainan, damurik, ez dut astirik, eguna gainean dugu eta. Ala ere, zerbait egin gabe ez dut nai gelditu; eta oroitu naiz baditudala zirriborro batzu aspalditik bilduak, Lizarraga Elkano-koari buruz.

Ala bada, deliberatu dut, zuen barkamenarekin, zirriborro oriek dauden bezala igortzea irakurtzeko, batere landu gabe eta dokumental bat bezala: iduri bai zait idazlari nafar orrek merezi duela irakurtua izan dadin.

Joakin Lizarraga 1478 urtean sortu zen Elkano, Nafarroko errixkan, eta hil bere harten 1835 urtean, 86 urtetan. Bere bizitza luzean, euskeraz idatzi zuen bederik Nafarroako beste guziek baiño aunitz geiago; ez dut esaten obeki, ezen bere yoskerak erderatiko kutsu bat badu; bainan oso aberatsa da bestalde verboaren itzulietan, itzetan eta esakeretan ere: beraz, linguaendako preziatsua eta ikasgarria.

Nondik sortu zitzaison Lizarragari euskalzaletasun ori, Nafarroako eremu otzean? 1766 urtean sartu zen Loyola-n eta orduan han aro ona zuen euskerak, Larramendi, Mendiburu eta Kardaberatz-en liburuei esker. Gero sakabanatu bear izan ziren jesuitak beren komentuetatik, etaurrengoa urtean gure Lizarraga itzuli zen Elkano-ra berriz, eta erriko erretore izendatu 1774 urtean. Orduko asia zen euskeraz idazten, ezen leheneko eskuz-iskiribua 1771 urtekoa da, bigarrena 1776-koa eta irugarrena 1800-koa.

Nafarroako Artxiboan gordetzen dira bere obra guztiak, Bonaparterenak izan zirenak, bainan etzen Prinze jakintsunaren laguntzalea izan, oker esan den bezala, orduko hilik bai-zegon gure apez ohoragarria.

Artxibo hortan (Caja 10-43) daude iru liburu lodi, eskuz-egindako predikuekin, eta Bonaparteren esku bereko oharpe-nekin. Gero, *Ioanes-en Ebangelioa, Sanduen bizitzac, Coplac eta Doctrina Christioa euscaras Iruiñ aldean usatzen den min-tzaeran* (160 pág., 1821 urtea).

Ortaz landa gorde dira Iruñeko Apezgaitegian beste liburu lodi batzu oraindik, euskeraz, Lizarraga-ren eskutikakoak.

Uzta yoria, beraz, bainan langille eskas!

Demagun leenik 1776 urtean eginiakako *Liber continens Sermones de Eucharistia... populum rusticum cantabro. idiome.* deitu manuskritotik, lerro batzu, eta gero esakera eta itzuli berezi batzu andik eta emendik laburzki artuak.

* * *

"S. Lucasen 14-capitan. contatzen dū parabola bát, nola gizon bátec prestatu zuen, otronzte bát ándia ta deitu zituen ánitz. Garái zélaic ez agéri convidátuac eta biali zué mutila deitzerá. Aiec atra zúteachequia ez joateagáitic; bátag erosi zuela heredage bát ta icusi bear zuéla; berceac erosi zi-

tuela idiac, ta progatu bear zituéla; berceac ezcontzen céla, ta orgátic etzeiquela joán. Asarréturic Jaun arc manatu zió mutilari: *Zoáz bérla errico plázac ta carriac bárna, eta pobreac, itsuac, maldérrac ta ezinduac ecarzkizu onát...* Eginzue erranbecála, ta oraño bazé lécu máiean... *Zoáz, erránzio, videac ta éstiac bárna, ta obligazkizu etorcerá bete dáien nere échea; ezi diót sinés, [zinez] convidatu gaiétaic niórc ére eztú shastatúco nere otrónztea.*"

* * *

"S. Mateoren 22 capitan. contatzen dú parabola bát errege báten semearén bodes, gisa berécoa, ta cembaiten ústes berberá: solame. ezi an dió yágó, bazcaltzerácoan sartu zéla errége icusterá máiean jarriric zeudénac, ta icusi zuéla an bát, bodetáco tresenaic gábe ta erranciola: *Adisquidea, nola sartu zára emén bodetaco trésena gábe?* Ura gelditu zé ishil: ta errégec manatu zué botatzeco ándic ura oin escuetan lóturic, ilumbe batera."

* * *

Dakusagun orai esakera pollit batzu:

Zaude aiek lotsarriturik becála... dicha andia den becála (becala = bezala, bajala Donostian).

Goacen eracutsiz (por eracustera).

Darducat comecatzeco disposicioaz "Hablo de la disposición..."

Eta utzi baledi "Si fuera dejado".

Autsa ta errautsa "Polvo y ceniza".

Vizcorr bez nere sineste eria "Ayude a mi incredulidad".

Ni gloriara banindédi "Si yo fuera a la gloria".

Charrechi "gaitzetsi" [txarretsi].

Eta ni esquergaitz gaishtoa "Y yo malo, desagradecido".

Agitu izan daike "Puede acontecer".

Beneficioa ta agradecimentua elcarri darraizquio ala nola azaroa eta eraicioa.

Etzequio gelditu len cenaren larrangeric ta errestoric batere.

Nola gariburu aiec (galburu "espigas de trigo").

Lancen zue alorra, eraikitzen, igitatzen, ta iotzen zue garia, oratzen ta erretzen zue ogia (eraiki = erein).

Abeltzai batec "Un pastor".

Ellegatzeko izatera garia ogi, matsa ardo? Bata bear da igitatu, eulcitu, aiceratu, io, iralqui, oratu, erre: bercea ondu aye-nean, ebaqui, bildu, isticatu ta purgatu (eulcitu "trillar"; ayenean "en la vid"; isticatu "pisotear".

Zaurien cúnzteac "Señales de heridas, cicatrices.

Paratua dut uztargia lañuetan "Arco iris en las nubes".

Paratua dut otsadarra lañuetan "Arco iris en las nubes".

Abasto culpac, abastoago gracia "Cuanto más culpas, más gracia".

In duenac, paga, erraten da "El que la hace la paga, se dice".

Bagatozque "Podemos venir".

Aloca naique Jaungoicoaren zerbitzuan "Alquilar".

Echidén bezáda "Espéreme".

Achunen, aicinecoen "De los abuelos, de los antepasados".

Christio mushisharcoac "Máscaras de cristianos".

Zartots "Ruido de bofetada".

Egonen núta "Estaría".

Curr adi lurreraño "Agáchate hasta el suelo".

Urapoec "Las ranas".

Ardantze "Viña".

Erdical dabilzanei ya Jaungoicoaren, ya deabruaren "A los que andan a medias, ya con Dios, ya con el diablo".

Ezi ya ematen nitza condenatutako "Pues ya me daba por condenado".

Contricioaren utsez "Por pura contrición".

Urrin sollarequi "Con sólo el olor".

Beira nindégo erorcen Satanas ausnarria becala (Ausnarria "chispa, centella". Traducción de Lucas 10, 18. Videbam Satanam sicut fulgor de caelo cadentem).

Aditzeas ura yago izerdi zeridala ezi ez predicuaren neque pasátuas "Manándome más sudor oyendo a aquel que no por los trabajos de sermón".

Beira castigoari, espada emendatzen "Cuidado con el castigo, si no se enmienda".

Ta ezkindeitzten lotsa "Y para que no nos asustásemos".

Goazen explicatus "Explicatzera".

Zoazte icusis (Ikusten "viendo").

Ortaco sollic dire prochál "Sólo para eso son provechosos".

Sucaiak "Combustibles".

Eta fú eman ichequitzeo sua "Y hacer fu para encender el fuego".

Badirau, badiraute "Ya dura, ya duran".

Beguiiec ez icusi, gogoac ezin senti, da errefrana.

Bere dizipuluei Yesu Cristoc eran zitioten itzac.

Nola begien erchi-idiqui bat “Un abrir y cerrar de ojos”.

Zerbaitto “Un poquito”.

Burua curturic “Cabeza inclinada”.

Erran bézo arimac “Que el alma le diga”.

Geldi beites “Que se queden”.

Ongi dagoquida “Me cuadra”.

Alque da ibiltzea ain churr neurtzen “Es vergonzoso andar midiendo tan mezquinamente”.

Cer oñen apatzea “Qué besar de pies”.

Esperen in ginderóke “De lo contrario le haríamos”.

Emplea ginderáque “Emplearíamos”.

Ta ez lequiguzque iduri luze “Y no se nos antojarán largos”.

Zer invidia dioteten sándezei “Qué envidia les tengo...”.

Norc lúquen orren fedea “Quién tuviera vuestra fe (de vos)”.

Iduri cequiola eci dugúnas guéros “Pues se le antojaba que, teniendo nosotros...”.

Icus balez “Si viene”.

Errefrán antigascoa da Evangelio labur bat becala: Guiónquia da súa, / emastequia istupa, / eldú da deabréa, / ta astén da fúca.

Jesus paratu zequitoté erdian discipuloei “Jesús se les puso en medio a los discípulos”.

Astasquizu ene llaga cuntreak “Palpa mis cicatrices”.

Ingur ingur erabilcea “Andar dando vueltas”.

Goarda erorcticet berriro eztaquizun agui gaizquiago “...para que no te suceda peor”.

Gaizquiaren gaitza “La maldad del mal”.

Baliatzen baita beguiordes “Pues se vale de anteojos”.

Ta doacela bildus ceruan “Que se van reuniendo en el cielo”.

Nola azároa emen, eraicioa ario gortára an “Según la siembra aquí, la recolección a ese tenor, allá”.

Genero bacochean idurical “En cada especie según parece”.

Ar bez bere gurutzea ta segi benára “Que tome su cruz y me siga”.

Aisatzen da “Se hace más fácil”.

Urte-cal “Por años, según los años”.

Nola nindegóquen “Como estaría yo”.

Deusec ecin valia “Nada poderle ayudar”.

Erran bezágu “Diganos”.

Loshenchu falsoak “Lisonjas”.

Escáida “Ocasión, oportunidad”.

Mari bistaco, ezta deustaco “Chica presumida, de nada vale”.

Irria gora “Risa desenvueleta”.

Aurcaséco paretean “En la pared de enfrente”.

Betoz jaquintsuak, lei bezadáte "Que vengan los sabios, que me lean".

Berce bati eman bezquio bere presentac "Dé Vd. sus presentes a otro".

Cego icar icar "Estaba temblando".

Gelditu cequioten "Se les quedó (el chico a los padres)".

Escaida gonéqui "Con esta ocasión".

Goacen aipatus "Vamos a mencionar".

Egui cioneco diosálea "Para cuando le hizo el saludo".

An pasatu aurzútua "La infancia".

Gucia antuste ta arroitu zena "El que era todo fatuidad y barullo".

An isticatu zute zaldieci "Allí le patearon los caballos".

Sardea, aiceratzeko eulcia "El bieldo para aventar la parva".

Lecuquide "Coterráneo, paisano".

Erai qui "Sembrar".

Ez in bai in "Haciendo como que se hace".

Eraicinoa "La siembra".

Iguita dembora "Tiempo de la siega".

Dio iguitarleei, lotzeco pashuca "Dice a los segadores, que aten por haces".

Aguitu ze iltzea Lazaro "Sucedió que murió Lázaro".

Adi bezquite! "¡Que les oigan!"

Eztaguigun aguitu "Para que no nos suceda".

Erran zue oranzarena, zeiñek artzitzen, sasoitzen ta goratzen bai tu órea gucia.

Mostaza da mincaitza ta shegaturik atra arasten tu negarrac
"La mostaza es cáustica y, machacada, provoca lagrimeo".

Lishtucatu zute "Escupiéronle".

Aisanaiak "Comodones".

Mostazaren chse [= xe] mincaitz ta érruan.

Aice erru bat "Un viento fuerte".

Aldartes bai, aldartes ez "Por períodos sí...".

Asco lan ardantzean..., ya laia, ya otizéna, sarcea morrioac, machárde, ongarristatzea...

Leyatillatik "De la ventanilla".

Beti dago naiac "Siempre está deseoso".

Laquio-tic "Del lazo" (?).

Eta cein guti costarik "Y con qué poco gasto".

Egarriac nago "Tengo sed".

Aguitu balequio "Si le hubiera ocurrido".

Lotzaquia "Lotgarria".

Agotz edo ilauna, aiceac dabilana gora bera.

Otsoarraia gasta bat (*Otsoarrai* “cuervo”).

Antustea “La presunción”.

Antustetus “Por envanecerse”.

Alaber joanqueran ta jaintsitzean “Así mismo en el andar y vestir”.

Bearrezten-queriaic gabe “Sin superfluidades”.

Latzago iduri lequioque “Más duro le parecería”.

Bataio necosoa “Bautismo trabajoso”.

Jesu Cristoren alcindaria “Precursor”.

Gozoaren utses “De puro gozo”.

Iloztuak “Cadáveres”.

Urte ta gendamende “Años y siglos (generaciones)”.

Zuzis “Con antorchas”.

Buruau frincaturic aranzesco ustai bat “Corona”.

Alocatu zuté “Contrataron”.

Itzuli zue ura ardotan “Convirtió el agua en vino”.

Betearen utses “De puro llenas”.

Ezi ya ez ondatu bai ondatu zebila oncia “Pues ya andaba la barca a punto de zozobrar”.

Oyu egin zio beldurrac: Jauna, libra benáza “Le gritó temeroso: Señor, líbreme”.

Asco errateco eman ziotena “Que les dió mucho que hablar”.

O Jesus, urricari bedi nitaz “Sé misericordioso conmigo”.

Ayec zeude barronde beira “Ellos estaban mirando al acecho”.

Cego eri andi “Estaba grave”.

Il etsiequi “Con los desahuciados”.

Evangelari “Evangelista”.

Ezi egun zure aldi naiz “Pues hoy estoy para ti, me toca contigo”.

Arrucaldia “Pedrada”.

Curtzen da “Se agacha”.

Acusatzen zindutenac “Los que te acusaban”.

Agotic agora errespondatu cio “Sin respingar, sin parar”.

Il aintzu, ero aintzu “Como muerto, como loco”.

Ojalá niorc ezpalez offendji “Ojalá nadie le ofendiese”.

Jauna, beira béz! “¡Señor, mire!”

Imbezagu ongi “Hacednos (vos) bien”.

Asegura bezágu bere gracia “Aseguradnos vuestra gracia”.

Drazaguzu “Dezaguzu”.

Niorc etzuke idiqui “Nadie pudo abrir”.

Zer emain diogu ordáñez? “¿Qué le daremos en cambio?”

Ertean “Artean”.

Azazcarra “Sarna”.

Beccaitza “Envidia”.

Shurreria "Avaricia".

Edernai, andinai "Vanidad".

Satarteran "En la ratonera".

Ario gontara iduri zaida niri "De esta guisa".

Conveni ote zaion maizago edo argalshago "Si le conviene más o menos a menudo".

Geroago churturik yago fervorea S. Fabian Aita Sanduac ordenatu zué ezi yagótan ezpazé benzait [=beintzat] irur aldis úrtean comeca zeizela "Menguando cada vez más el fervor, ordenó el Papa San Fabián...".

Icusi duzie nola joan den anditus becála malicia.

Nola dagoquioque? "¿Cómo le corresponderá?"

Gógoan para baléquio joatea archaico pobre baten echolara "Si se le ocurriese ir a la cabaña de un pobre pastorcillo".

Cerbaitetan iduri daquioquenic "Que se le pueda parecer en algo".

Ta onen echetto atoasco (?) charr erdi urratuan.

Barrendegui "Conciencia, interior".

Atsaña (=cenfadados?) egonen dire arren contra ceruetaco errége ta erreina.

*Ni confesatzen natzaio (Bonaparte anota de su letra: *natzaio?*) Eztiore gezur egin gizonei (Bonaparte anota de su letra: *eztioze?*)*

Jesus onac erran zue: Egarriac nago.

* * *

Lan labur au pitzgarri izan dadin beste norbaitendako, Lizarraga-ren izkiribuak ikertzeko eta jakingarri direnak ilum-betatik ateratzeko.

A. Irigaray.

Etxaide jaunaren karta agurrezko bat irakutzen da. Arratsal-deko laurak arte uzten da.

Arratsaldean Juan San Martineri ematen zaio itza.